

Ondřej Beránek, Bronislav Ostránský (eds.): *Islámský stát: Blízký východ na konci časů.*

1. vydání. Praha: Academia, edice Orient, 2016, 296 stran, ISBN 978-80-200-2654-8 (signatura knihovny ÚMV 61 776).

Kolektiv zkušených odborníků z disciplín, které spolu na první pohled nesouvisejí, se sešel při přípravě publikace na velmi aktuální téma související s takzvaným Islámským státem (IS). Publikace *Islámský stát: Blízký východ na konci časů* vznikla v rámci výzkumného projektu Grantové agentury České republiky nazvaného *Smrt, hrozby a záhrobní v islámu: Muslimské vnímání člověka ve středověku a současnosti*. Cílem publikace je představit organizaci Islámský stát jako aktéra současných mezinárodních vztahů v interdisciplinárním pojetí. Autorům se podařilo zachytit rozmanité aspekty související s problematikou působení IS, ačkoliv na první pohled bychom souvislost mezi těmito tématy najít nemuseli. V knize se tak objevují kapitoly zaměřené na historii a mezinárodní vztahy, ekonomii, ideologii, propagandu či kulturní dědictví, přesto kniha tvoří kompaktní celek, jehož pojítkem je právě Islámský stát. Ačkoliv toto téma patří v mezinárodním prostředí v poslední době k velmi populárním, v českém prostředí takto komplexně pojatá monografie zatím chyběla, a je tedy jednoznačně přínosná.

Knihy je rozdělena do deseti kapitol včetně předmluvy a závěru. Jednotlivé kapitoly zpracovávali skuteční odborníci na danou problematiku, v některých případech i se zkušenostmi přímo z terénu. V předmluvě autoři vhodně zdůrazňují některá úskalí spojená s problematikou takzvaného Islámského státu včetně nutnosti aplikovat při její analýze multidisciplinární přístup. Připomínají, že „*bez smrti a záhrobní, a to v mnoha jejích aspektech a rovinách vnímání, je přemítání o IS předem odsouzeno k neúplnosti*“ (s. 11).

V první kapitole, nazvané „Kontextualizace Islámského státu: Saddámův baasistický stín v džihádistickém hávu“, přední český arabista Ondřej Beránek zasazuje působení IS do širšího regionálního kontextu. Autor zdařile zachycuje vzestup a vývoj IS i roli, kterou v něm sehráli jeho hlavní představitelé Abú az-Zarkáví, Abú al-Bagdádí a další. Zvláštní pozornost Beránek věnuje rovněž postavení IS v rámci „globálního džihádismu“ i otázce, zda IS můžeme vůbec považovat za stát. Kapitola je sice zpracována stručně, poskytuje však dobrý základní přehled k tématu.

Ve druhé kapitole se Martin Novák zaměřuje na Islámský stát a jeho sebevražednou taktiku na bojištích v Sýrii, Iráku a v Africe. Autor přitom čerpá z toho, že jako reportér pracoval v oblasti Blízkého východu včetně Iráku a Sýrie, a tak téma dobře poznal i z vlastní zkušenosti. Zdařile vyzdvihl hlavní momenty a souvislosti, bez nichž nelze prudkému nástupu a úspěchům IS v současné dekádě porozumět, a propojil popis sebevražedné taktiky IS s praktickými příklady chování IS v Iráku a Sýrii. Novákova kapitola tak slouží jako vhodný úvod k následujícím kapitolám, neboť se zde věnuje nejen historii a taktikám užívaným bojovníky IS, ale i praktickému fungování IS či cizincům zapojeným do IS. Autorovi se rovněž podařilo zasadit vývoj IS do kontextu změn v Iráku po americké invazi v roce 2003 a odstranění Saddáma Hussaina. Poukazuje přitom na skutečnost, že následné kroky americké správy v Iráku přímo vytvořily podmínky pro vznik IS – čistky v irácké administrativě a rozpuštění irácké armády přispěly k tomu, že se mnoho bývalých vojenských důstojníků ocitlo bez uplatnění a mnozí uvítali možnost nabídnout své schopnosti a zkušenosti IS (s. 42–44). Zejména čtenáři se zájmem o širší dění na Blízkém východě ocení i analýzu dalších tamních hnutí, která lze do jisté míry považovat za předchůdce IS – Tálibán v Afghánistánu, GIA v Alžírsku, al-Káidu v oblasti celého Blízkého východu atd. Pozoruhodná je rovněž část věnovaná možným vztahům IS a Asadova režimu v Sýrii.

Jan Čuřík, arabista se zkušenostmi z působení ve firmách na Blízkém východě, věnuje třetí kapitole ekonomice IS v souvislostech s konfliktem v Sýrii a zamýšlí se nad válkou jako nad formou ekonomické liberalizace. Autor zdařile vystihl základní aspekty fungování ekonomiky IS, přičemž se zaměřil na souvislost mezi IS a vývojem syrské ekonomiky zejména v souvislostech s ekonomickými reformami a liberalizací na počátku 21. století. Autor poskytuje cenné informace a data k ekonomice IS a pozornost věnuje rovněž válečné ekonomice IS. Analýzu doplňuje případová studie o obchodu s ropou na územích ovládaných IS. Autor ekonomickou problematiku podává srozumitelně i pro neobornou veřejnost.

Pavel Tupek ve čtvrté kapitole, nazvané „Ideologie Islámského státu: Salafistická rétorika, chalífát a cizinci“, zachycuje teoretičtější problematiku související s ideologickými základy IS. Autor ji nicméně představuje srozumitelně, stejně jako základní pojmy a koncepty související s ideologií IS. Čtenář tak dostává jak základní informace týkající se chalífátu, který s fungováním IS velmi úzce souvisí, tak stručný přehled odlišného chápání toho pojmu u různých islámských myslitelů. Autor se zabývá rovněž legitimitou chalífátu v islámské tradici a pojetím chalífátu v myšlení IS, zejména al-Bagdádího. Samostatná část kapitoly je věnována problematice cizinců v ideologii IS.

Na tuto kapitulu navazuje Bronislav Ostránský z Orientálního ústavu Akademie věd ČR v kapitole nazvané „Na konci dějin: Islámský stát a apokalyptická rétorika“. Detailně v ní analyzuje téma „konce času“ i islámskou ideologii a pojetí apokalypsy optikou IS. Ačkoliv je prezentovaná problematika relativně komplikovaná a na první pohled přístupná spíše čtenářům s alespoň základními znalostmi o islámu, autorovi se podařilo ji podat dostatečně srozumitelně i pro laiky bez hlubších znalostí teologických souvislostí islámu. Za zdařilé považuji jednak propojení souvislostí mezi apokalyptikou a současnou situací na Blízkém východě při hledání různých „znamení hodin“, jednak pojednání o apokalyptických rozměrech propagandy IS. Islámský pohled na apokalypsu autor doplňuje i krátkou kapitolou analyzující apokalyptickou rétoriku „pohledem zvenčí“.

Islamolog a religionista Attila Kovács v následující části „Mezi brutalitou a patosem: Analýza mediální propagandy Islámského státu“ zdařile analyzuje různé aspekty fungování propagandy IS. Zaměřuje se přitom nejen na propagandu v klasických médiích, ale i na využití kyberprostoru. Autor nejprve podává přehled vývoje propagandy IS, organizaci propagandistických aktivit IS i hlavní prostředky, které IS v rámci propagandy používá. Vše dokládá ukázkami propagandy IS, které se západnímu čtenáři mohou někdy zdát úsměvné, ale účinně oslovují cílové skupiny IS a dokládají mediální sílu působení IS nejen na územích ovládaných IS, ale i na cizině, mimo jiné na Západě. Za pozornost přitom stojí zejména analýza anglicky psaného časopisu *Dabiq*, který patřil k základním propagandistickým prostředkům IS zejména na Západě a velmi dobře naplňoval propagandistické cíle IS. Velmi zdařilá je i analýza audiovizuální produkce IS a aktivit IS v kyberprostoru využívajících nová média. Předností této kapitoly je i fakt, že autor analýzu propagandy IS založil na práci s primárními zdroji, jejichž obsáhlý přehled uvádí v závěru kapitoly a které mohou inspirovat čtenáře s hlubším zájmem o problematiku propagandy IS.

Ideologii IS se zabývá také Ondřej Beránek v kapitole „Ideologie Islámského státu, saúdští režimní duchovní a případ ikonoklasmu“. Ačkoliv se zde soustředí více na ideologie salafismu a wahhábismu a zejména na vývoj v Saúdské Arábii, dotýká se nepřímě i fungování IS, neboť se zamýšlí nad podobnostmi mezi IS a Saúdskou Arábií. Podle autora je mezi oběma režimy mnoho podobností, jako například důraz na autoritářství, fundamentalismus, potlačování práv žen a mužů, pravidelné mučení žen a pravidelné stíhání hlav. Avšak dle Beránka je mezi oběma subjekty jeden základní rozdíl: „zatímco první subjekt je nepřitelem USA, druhý je jejich klíčovým regionálním spojencem“ (s. 180). Za velmi zdařilou část kapitoly považuji rovněž analýzu ikonoklasmu v Saúdské Arábii a IS nebo byrokratizace saúdských duchovních.

Miroslav Melčák z Orientálního ústavu Akademie věd ČR se ve své kapitole „Islámský stát a likvidace architektonického dědictví: Příklad Mosulu“ zabývá aktuální problematikou ničení architektonického dědictví na územích ovládaných IS. Autor při analýze vycházel i ze svých terénních zkušeností. Mezi lety 2013 a 2015 se zúčastnil české archeologické mise v iráckém Kurdistánu a v době vzniku publikace spolupracoval na projektu *Ohrožená architektura města Mosulu*, dokumentující ničení mosulských historických památek Islámským státem. Tato kapitola je sice poněkud kratší než ostatní, je však přehledná a obsahově velice bohatá a zajímavá. Autor nejprve věnuje pozornost náboženskému a ideologickému zdůvodnění ničení památek, zejména v oblasti Mosulu. Těžištěm kapitoly je pak chronologie postupu IS při devastaci památek na ovládnutých územích. Velká pozornost je přitom věnována zejména funerální architektuře, hrobkám a mešitám.

Poslední dvě kapitoly publikace pojednávají o zahraničních bojovnicích v řadách IS. Nejprve se Ondřej Ditrych v kapitole „Zahraníční bojovníci v řadách Islámského státu: Nová internacionála?“ zaměřuje na zahraniční bojovníky v mezinárodním kontextu. Za přínosnou považuje autorovu schopnost propojit teoretickou analýzu s konkrétním příkladem působení zahraničních bojovníků v řadách IS. Autor poukazuje na to, že fenomén zahraničních bojovníků není nový, ale má hluboké historické kořeny. Objevoval se například během řeckého boje za nezávislost na osmanské říši či za španělské občanské války. Podle autora je pozoruhodná schopnost IS přilákat velké množství zahraničních bojovníků a zapojit je do svých akcí, takže lze hovořit o rostoucí transnacionalizaci konfliktu (s. 221). Ditrychova kapitola je zdařile propojena s pojednáním Attily Kováče o propagandě. Rovněž úspěšně analyzuje západní strategie, které reagují na přibývání západních občanů bojujících na straně IS a soustřeďují se zejména na reintegraci západních občanů (s. 238–241).

Specifické aspekty účasti zahraničních bojovníků v řadách IS analyzuje ve své kapitole „Z Ruska do ‚chalífátu‘: Problematika severokavkazských džihádistů v Islámském státě“ i Zuzana Kováčiková. Tato kapitola dobře navazuje na analýzu Ondřeje Ditrycha a zaměřuje se zejména na otázky, proč je IS pro severokavkazské bojovníky atraktivní, jak tyto bojovníci v rámci IS fungují a proč se následně vrací do Ruska. Autorce se podařilo zachytit hlavní důvody bojovníků z Kavkazu k odchodu na území pod kontrolou IS, přičemž je vhodně vztáhla k vnitropolitické situaci v oblasti Kavkazu, k vývoji v Dagestánu a Čečensku za autoritativního režimu Ramzana Kadyrova i k rostoucí islamizaci regionu na počátku 21. století. Autorka rovněž věnovala pozornost postavení Kavkazu v propagandě IS a tím vhodně doplnila obecnější pojednání o propagandě IS v kapitole Attily Kováče. Zuzana Kováčiková též zdařile zachytila postavení severokavkazských džihádistů v IS i způsoby, jakým se dostávají z Kavkazu na území ovládaná IS a jak jsou integrováni do jeho struktur. Autorka věnuje rovněž pozornost reintegraci džihádistických bojovníků a jejich návratu do Ruska, zejména v souvislosti s bezpečnostní situací v Rusku.

Jakkoliv jsou jednotlivé kapitoly na velmi dobré úrovni a postihují různé aspekty působení a činnosti IS, publikaci by prospěl alespoň stručný celkový závěr, který by je shrnul, propojil a případně zhodnotil IS jako aktéra současných mezinárodních vztahů.

Knihu vhodně doplňuje rejstřík i odkazy na širokou literaturu či prameny k tématu. Za zdařilou považuji i mapu zachycující území pod správou IS, která je sice zpracována k roku 2015, ale i tak napomáhá orientaci v regionálních souvislostech působení IS. Ocenila bych, kdyby na mapě byla vyznačena všechna hlavní místa, o kterých se autoři knihy ve svých studiích zmiňují (například al-Džazira, zmíněná na s. 69, a Dar'á, zmíněná na s. 73 v kapitole o ekonomice, na mapě chybějí). Za přínosnou považuji i časovou osu expanze IS na zadní předsádce knihy a rozsáhlé obrazové přílohy – bohužel jejich umístění doprostřed kapitoly o ekonomice IS není šťastné, protože narušuje tok textu.

RECENZE

Celkově publikace poskytuje vynikající analýzu různých aspektů působení Islámského státu v oblasti Blízkého východu. Díky multidisciplinárnímu přístupu z ní budou těžit nejen zájemci o historii, mezinárodní vztahy, islám a islámskou ideologii, ale i široká veřejnost, která má zájem o současné mezinárodní dění a chce porozumět komplikovanému fenoménu Islámského státu i tomu, proč jeho vliv na Blízkém východě tak dynamicky vzrostl.

Radka Havlová